

**SOVYET RUSYA HAKİMİYETİNDE YAŞAYAN TÜRKLERİN ORTAK
“BİRLEŞTİRİLMİŞ TÜRK ALFABESİ”NDEN “RUS KİRİL”
ALFABESİNE GEÇİRİLMESİ**

*Imposition of Cyrillic Alphabet on the Turks Living Under the Rule of the
Soviet Russia and Replacement of Common Turkish Alphabet*

Dr. Betül ASLAN*

ÖZ

Sovyet Rusya egemenliği altında yaşayan Türkler arasında yoğun olarak 1920’li yıllarda başlayan Latin alfabesi esaslı “Yeni Türk Alfabesi”ne geçiş çalışmaları ve tartışmaları, 1930’a kadar hemen hemen bütün Türklerin “Birleştirilmiş Yeni Türk Alfabesi”ni kabul etmesi ve kullanması ile sonuçlanmıştır. “Birleştirilmiş Yeni Türk Alfabesi” hareketi; özellikle 1928 yılında Türkiye’nin de Latin harflerini kabul etmesi ile bütün Türkler arasında alfabe birliğini sağlamakta ve sonuçta dil birliğine giden yolu açmaktaydı ki, Sovyet Rusya bunu kendi geleceği için bir tehdit olarak algıladı. Sovyet Rusya yönetimi, sadece bu yeni alfabe ortadan kaldırıp, yerine “Kiril” alfabesini kabul ettirmekle kalmadı, kendi egemenliği altında yaşayan Türklerin ortak Latin alfabesine geçişi konusunda çalışan, bu yönde büyük emek veren bilim adamlarını sürgün, idam vs. ile ortadan kaldırarak, Türkler arasındaki bu önemli olayın bütün izlerini silmek istedi. Bu çalışmada; Sovyet Rusya yönetiminin Türk halklarının kullandıkları alfabeler ile ilgili izlediği politika, esas olarak da ortak Latin temelli “Birleştirilmiş Yeni Türk Alfabesi”nden “Rus Kiril Alfabesi”ne geçiş süreci incelenmektedir.

Anahtar Sözcükler: Sovyet Rusya, Türk Halkları, Yeni Türk Alfabesi, Kiril Alfabesi.

ABSTRACT

Activities and debates relating the adoption of New Turkish Alphabet, based on Latin alphabet, which started in the 1920s among the Turks living under the rule of the Soviet Russia led to the adoption and use of the “New Common Turkish Alphabet” by almost all Turkish people by 1930. The movement of New Common Turkish alphabet provided a unity of alphabet among all Turks especially with the introduction of new Turkish alphabet based on Latin in Turkey in 1928 and opened the way to unity of language, which was regarded as a threat by the Soviet Russia to its future. The Soviet Russian government did not only impose Cyrillic alphabet having banned the use of that new common Turkish alphabet, but aimed to eradicate that important attempt by the Turks by destroying the scientists and scholars who had been working hard to realize the project of the adoption of common Turkish alphabet by means of such applications as exile and even execution. This study is intended to examine the policy of the Soviet

* Atatürk Üniversitesi Kâzım Karabekir Eğitim Fakültesi Ortaöğretim Sosyal alanlar Eğitimi Bölümü Tarih Eğitimi ABD Öğretim Üyesi

Russian government with respect to the alphabets used by the Turkish peoples and the process of the imposition of Cyrillic alphabet instead of the New Common Turkish Alphabet on Turkish people.

Key Words: Soviet Russia, Turkic People, New Common Turkish Alphabet, Cyrillic Alphabet

Rusya'da 1917 Ekim İhtilâli ile iktidara gelen Bolşevikler, özgürlük ve adalet mefhumlarını ön plana çıkararak, önceden Çarlık egemenliğinde yaşayan halklar üzerinde olumlu bir etki bıraktılar ve Rusya'daki bütün milletlere de kendi kaderlerini serbestçe tayin etme hakkı vaat ettiler. Ancak Bolşevikler, iktidarlarını pekiştirmelerini müteakip, ilk olarak, bu söylemlerden güç alarak bağımsızlıklarını ilan eden milli hükümetleri ortadan kaldırdılar ve buralarda Sovyet idaresini kurdular. İkinci aşamada ise başlangıçta ifade ettikleri, "farklı din, farklı dil ve farklı milletlere saygılı olma" fikrini bir tarafa bırakarak, kültürel anlamda da Sovyetleştirme politikası izlemişlerdir.

Bu politikanın uygulama alanlarından en önemlisini dil ve alfabe konusu oluşturmaktadır ki bu çalışmada; Sovyet Rusya yönetiminin Türk halklarının kullandıkları alfabeler ile ilgili izlediği politika, esas olarak da ortak Latin temelli "Birleştirilmiş Yeni Türk Alfabeti"nden "Rus Kiril Alfabeti"ne geçiş süreci incelenmektedir.

Tarih boyunca çok çeşitli ve çok geniş sahalara yayılan, buralarda önemli devletler kuran Türkler, gittikleri bölgelerde her alanda etkilerini çok fazla hissettirirken, kendileri de farklı kültürlerin etkisinde kalmışlardır. Bu tarihi süreç boyunca da temas ettikleri çevrelere göre; çeşitli alfabeler kullandılar¹: Göktürk, Suğdi, Uygur, Mani, Brahmi, Arap, Süryani, Latin, Slav vs. Bu durum eski zamanlardan Türk dillerinin yazı geleneğine sahip olduklarını göstermektedir.

Türklerin kullandıkları alfabeler içerisinde dört tanesi geniş ölçüde kullanılarak, Türklerin umumi milli alfabeleri haline gelmiştir. Bunlar; Göktürk, Uygur, Arap ve Latin alfabeleridir².

¹ Türkler mühim ticaret yollarında yaşamış ve çok erkenden komşu kültür muhitleri ile temasta bulunmuşlardır. Yabancı alfabeler, din ve dini eserler, Türklerin içine girmiştir: Buna rağmen bunları mahdut bir bünye içinde tutabilecek kadar, kendi kültür ananelerine sadık kalmışlardır. Bunun bir sebebi Türk kültür teşkilatının çok inkişaf etmiş olması, diğeri de coğrafi vaziyetleridir. (Reşid Rahmeti Arat, "Türk Lehçe ve Şiveleri", *Türk Dünyası El Kitabı*, Dil-Kültür-Sanat, C.I, Ankara, 1992, s.60.)

² SSCB döneminde Türk cumhuriyetlerinde kullanılan Slav alfabeti de umumi alfabe olarak bunlara eklenebilir. Türklerin kullandıkları alfabeler konusunda geniş bilgi için bkz. Muharrem Ergin, "Türklerde Yazı ve Alfabeler", *Türk Dünyası El Kitabı*, C.II, Ankara, 1992, s.259-290; Semih Tezcan, "En Eski Türk Dili ve Yazımı" Bilim Kültür ve Öğretim Dili Olarak Türkçe,

Türklerin İslamiyet’i kabul etmeleriyle birlikte, 10.yüzyıldan itibaren Türkler arasında etkili olmaya başlayan Arap alfabesi, Türk dilinin yazımı için kullanılan alfabeler içinde en uzun süreli kullanılanıdır.

Türkler tarafından uzun zaman ve geniş bir mekânda kullanılmasına rağmen Arap harfleri, Türkçe için çok elverişli bir yazı vasıtası olmamıştır. Arap yazısının, Türk dilinin yapısına uygun olmaması, ayrıca okuma-yazmada, eğitim ve öğretimde alfabenin getirmiş olduğu bazı zorlukların yaşanması, XI. yüzyıldan başlanarak Arap yazısıyla Türkçe ürünler yaratılırken yazım konusundaki sorunların çözümlenmesi için arayışları da, beraberinde getirmişti. Bu arayışlar, Arap harflerinin ıslahı şeklinde başlamış, daha sonra bununla birlikte, Latin harflerinin alınması, yeni bir alfabe icadı gibi çeşitli düşüncelere varmış ve birçok platformda tartışılmıştır³.

Rusya Türkleri arasında da Arap harflerinin ıslahı konusu çok eskilere dayanan bir mesele olmuş, özellikle Latin harflerine geçilmesi hususunda çeşitli fikirler ortaya atılmıştır.1917 Bolşevik ihtilalinden sonra ise Sovyet Rusya merkezi yönetiminin alfabe çalışmaları üzerinde önemli ölçüde yönlendirme ve etkisi olmuştur.

Türk kavimleri içinde Latin alfabesini ilk olarak kabul edenler Yakutlardır. Yakutlar 1917’ye kadar Kiril alfabesini kullanmışlardı. Bolşevik İhtilâl’ndan sonra, Rus harflerini bırakarak Lâtin harflerini kabul ettiler ve 1917-1939 arasında Latin harflerini kullandılar⁴.

Türk dili için Latin alfabesinin alınması yolunda asıl önem taşıyan akım Kuzey Azerbaycan’da başladı ve en belirgin bir şekilde 1920’lerde gündeme geldi⁵. Azerbaycan’da Arap harflerinin ıslahı taraftarı olanlar ile Latin alfabesi temeline dayalı yeni bir alfabe hazırlanması taraftarı olanlar görüşlerini dile

Ankara, 1978; A. Dilaçar, *Türk Diline Genel Bir Bakış*, Ankara, 1964; Ahmet Caferoğlu, *Türk Dili Tarihi*, II, İstanbul, 1970; Ahmet Bican Ercilasun, *Bugünkü Türk Alfabeleri*, Ankara, 1977.

³ Ergin, *Türklerde Yazı ve Alfabeler*, s.268; Rekin Ertem, *Elifbe’ den Alfabe’ye Türkiye’de Harf ve Yazı Meselesi*, İstanbul,1991, s.67.

⁴ Ahmet Temir, “*Dış Türklerde Dil ve Yazı*”, Türk Dünyası El Kitabı, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayını, Ankara, 1976, s.395.

⁵ Azerbaycan’da alfabe sorunu ve Latin alfabesine geçiş çalışmaları hakkında bakınız. Muradhan Cihangirov, *Azerbaycan Milli Edebi Dilinin Teşekkülü*, Birinci Hisse, Elm Neşriyatı, Bakû, 1978; Fevziye Abdullah Tansel, “*Arap Harflerinin Islahı ve Değiştirilmesi Hakkında İlk Teşebbüsler ve Neticeleri*”, Belleten, XVII, 1953, s.223-249; Nazım İsayev, “*Azerbaycan Demokratik Respublikası Devrinde Elifba Islahatı Meselesi*”, Azerbaycan Tarihi Problemleri Üzre Maruzalar Mecmuası, Bakû,1992, s.287-289; Cemil Hasanlı, “*Birinci Türkoloji Kurultayına Kısa Tarihi Bakış*”, 1926 Bakû Türkoloji Kongresinin 70. Yıldönümü Toplantısı(29-30 Kasım 199), Ankara, 1999; Bilal N. Şimşir, *Azerbaycan’da Türk Alfabesi Tarihçe*, Ankara, 1991; Betül Aslan, *Azerbaycan’da Latin Alfabesine Geçiş Sürecinde Yeni Yol Gazetesi*, Erzurum 2004.

getirdiler ve bunların gerekçeleri üzerinde durdular. Sonuçta; Latin harflerine geçişi hükümetin de desteklemesiyle bu konuda ilk önemli adım olarak, Nisan 1922'de Latin esaslı yeni alfabeyle geçişi destekleyenler tarafından "Yeni Türk Elifba Komitesi" kuruldu⁶.

Yeni Türk Elifba Komitesi, kurulmasından itibaren hızlı bir çalışma içerisine girdi ve faaliyetlerini her tarafa duyurmaya başladı. Öncelikle Latin harflerine dayalı "Yeni Türk Elifbası" hazırlandı ve alfabe kitapçıkları bastırılarak dağıtılmaya başlandı. Daha sonra çeşitli eserler ve eski alfabe ile yazılan bazı kitaplar, yeni alfabe ile yazılarak yayımlandı⁷. Ayrıca Komite, yeni alfabenin öğretilmesi amacı ile çeşitli kurslar açtı ve çıkarmış olduğu "Yeni Yol" gazetesi ile de bu çalışmalarını halka duyurdu. Türk dünyasında Latin harfleriyle çıkan ilk gazete olan Yeni Yol vasıtasıyla, Azerbaycan halkının alfabeyle tanışmasını ve benimsemesini sağlamaya çalıştı.

Azerbaycan'ın hemen hemen bütün kazalarında şubeler açan komite, Azerbaycan dışında Nahçıvan, Erivan, Tiflis'te şubeler açtı ve diğer Türk Cumhuriyetlerine de bu yönde çalışmak üzere birer heyet gönderdi⁸.

Yeni Türk Alfabe Komitesi'nin çalışmaları sonucunda Azerbaycan'da yeni Türk alfabesine geçiş için zemin oluştu ve 22 Temmuz 1922 tarihinde Azerbaycan Merkezi İcra Komitesi, Arap alfabesi yerine Latin alfabesi kullanma kararını aldı. 27 Haziran 1924 tarihinde ise Latin alfabesi zorunlu devlet alfabesi gibi kabul edildi⁹.

Azerbaycan'da Latin alfabesinin benimsenip yayılmasında Azerbaycan Hükümeti ve Sovyet rejiminin de etkisi olmuştur. Mayıs 1922'de kurulan Yeni Türk Elifba Komitesi, başlangıçta özel bir dernek gibi işe koyulmuşsa da, özellikle 1923 yılında önce Komünist Parti üyesi olan Türk yöneticilerince, sonra da Ruslar tarafından desteklenmeye başladı¹⁰.

Sovyet Rusya yönetimi açısından alfabe değişikliği; Türk halkları arasında yazı birliğini bozarak, onları birbirlerinden uzaklaştırmak, özellikle de Türkiye Türklerinden ayırmak amacıyla yönelik bir araç olarak görülmekte ve Rus Kiril alfabesine geçiş için bir merhale olarak düşünülmekteydi. Bu hedefleri doğrultusunda alfabe değişikliğine yönelik çalışmaları desteklediler ve yönlendirmeye çalıştılar. Nitekim 26 Şubat 1926'da Bakû'de toplanan, Bakû

⁶ Hasanlı, "Birinci Türkoloji Kurultayı", s.9.

⁷ Yeni Yol, 28 Ekim/Aralık 1922, No:6.

⁸ Yeni Yol, 18 Noyabır/Kasım 1922, No: 9.

⁹ Elövset Zakiroğlu Abdullayev, *Türk Dillerinin Tarihsel Gelişme Sorunları*, Ankara,1996, s.95.

¹⁰ Yeni Yol,16 Dekabır/Aralık 1922, No:13.

Türkoloji Kongresi¹¹'nin toplanmasında Sovyet yönetimi etkin bir rol oynamış, büyük ölçüde Türk halklarının temsilcilerinin katıldığı kongrede, Latin alfabesine geçiş konusunda önemli kararlar alınmıştı. Kongre, “Yeni Türk Alfabeti”nin Arap alfabesine ve ıslah edilmiş Arap alfabesine teknik üstünlüğünü ve yeni alfabenin kültürel ve tarihsel alanda gittikçe artan önemini belirttikten sonra, bu alfabenin Türk halklarınca benimsenmesini istemiş ve bütün Türk boyları için ortak bir alfabe hazırlanması için 26 üyeli bir komisyon kurmuştur¹².

Kongre, hakkında yerli ve yabancı Türkologlar tarafından çeşitli açılardan olumlu, olumsuz birçok değerlendirmeler yapılmışsa da, Sovyet Rusya egemenliğinde yaşayan 24 milyonluk Türk halklarının bir araya geldiği ilk genel, hatta bazı yönleri ile ilk uluslar arası Türk Kurultayı olması açısından Türk halkları için büyük öneme sahipti.

Bakû Kongresi’nden sonra Alfabe değişikliği sorunu Azerbaycan dışına taşmış ve bu konuda Sovyet Rusya merkez yönetiminin etkisi daha artmıştır. Bu arada yeni Türk alfabesine geçiş işini, tek elden yürütmek üzere “*Yeni Türk Alfabeti Tüm Sovyetler Birliği Merkezi Komitesi*” oluşturuldu ve başkanlığına da S. Ağamalıoğlu seçildi¹³.

Komitenin üzerinde durduğu en önemli konu; Türk Cumhuriyetlerinde kullanılmaya başlanan çeşitli Latin esaslı Türk alfabelerinin birleştirilmesi olmuştur. Özellikle birçok Türk aydını bu konu üzerinde çok hassasiyetle durmuşlardır. Örneğin, kurultaya Bekir Sıtkı Çobanzade tarafından sunulan ayrıntılı bir raporda; yazı devrimi yapılırken her Türk Cumhuriyeti için ayrı alfabeler yapılması ve bu alfabelerle ilgili olarak o gün itibariyle sekiz ayrı projenin ortaya çıkması üzerinde durularak, bu durum tenkit edilmişti. Alfabeleri birleştirmenin önündeki en önemli engelin, ortak edebi dilin bulunmaması olduğu savunulmuş, halk arasında konuşulan lehçe ve ağızlara göre yeni Türk alfabelerinin hazırlanmasından yakınılmıştı. Bu sakıncanın ortak alfabe ile giderilebileceğini savunan Çobanzade, sadece alfabe birliğini değil aynı zamanda

¹¹Bakû Türkoloji Kongresi ile ilgili detaylı bilgi için bakınız. Buludhan Helilov, *Birinci Beynelhalk Türkoloji Kurultayı*, Bakû, 1999; Hasanlı, “*Birinci Türkoloji Kurultayı*”, s.8; Şimşir, *Türk Yazı Devrimi*, s.17; Nesip Nesipzade, “*Bakû Türkoloji Kurultayı’nın Yeri*”, 1926 Bakû Türkoloji Kongresinin 70. Yıldönümü Toplantısı(29-30 Kasım 1996), Ankara, 1999,s.99; Buludhan Xalilov, *Türkologiyanın İtibah Dövrü*, Bakû, 2001, s.104-156

¹² Ömer Faruk Demirel, “*I. Türkoloji Kongresinin 70. Yıldönümü Toplantısı (29-30 Kasım 1996)*”, Ankara, 1999, s.28

¹³ Halilov, *Türkologiyanın İtibah Dövrü*, s.99; Bilal N. Şimşir, *Türk Yazı Devrimi*, Ankara, 1992, s.135-136.

dil birliğini de savunuyordu. Kurultay, Çobanzade'nin raporunu dinledikten sonra Yeni Türk Alfabesi'nin birleştirilmesini oy birliğiyle kabul etmişti¹⁴.

Bakû Türkoloji Kongresi'nden sonra toplanan Birinci Bakû Kurultayı¹⁵ ve Taşkent Kurultayı'nda¹⁶, Yeni Türk alfabesine geçişi destekleyen Türk bilim adamları, Sovyet Rusya'daki bütün Türk halklarının "Birleştirilmiş Yeni Türk Alfabesi"ni kullanması ve dolayısıyla Türkler arasında bir dil birliği oluşturulması yönünde önemli adımlar atmışlardı. 1928 yılında ise, Türkiye'nin Latin harflerine geçişi ve bunun Balkanlarda da etkili olması sonucunda, 1930'larda Balkanlardan, Orta Asya içlerine kadar hemen hemen bütün Türkler aynı alfabeyi kullanıp birbirlerinin yazılarını okuyup, anlama imkânına sahip olmaya başlamışlardı. Bu gelişim dil reformuna yol açmış, gerek SSCB'deki Türkler arasında, gerekse Türkiye'de dil sorunlarına da el atılmıştı. Ortak alfabe, Türkler arasında lehçe ve ağız farklarını azaltarak, çeşitli Türk toplumlarını birbirlerine yakınlaştıracak diye umuluyordu¹⁷.

Fakat SSCB'deki Türklerin benimsedikleri birleştirilmiş Türk alfabesi, bir anlamda Türkler arasında dil birliğine gidiş yolunda bir vasıta teşkil ettiğinden, bu yönde yapılan çalışmalar SSCB Merkez Yönetimini rahatsız etmeye başladı. Halbuki Latin alfabesine geçiş aşamasında, bu işin arkasında olmuşlar ve oluşturulan alfabe komitelerine de destek vermişlerdi. Hatta alfabe değiştirme ekipleri "Sovyetler Birliği'nin Yüksek Prezidyumuna Bağlı Yeni Türk Alfabe Komiteleri" adı altında resmîyet kazanmışlardı¹⁸.

Çok kısa süre içerisinde değişen bu politikanın sebepleri nelerdi?

Abdullah Battal Taymas'a göre; "1930'lu yıllarda Sovyetler Birliği'ndeki Türk kavimleri Arap harflerini atarak Latin alfabesi temelinde kurulan alfabeler düzenlemişlerdi. Bir müddet sonra bu çeşitli alfabeleri birleştirmek, yani bir tek şekle sokmak teşebbüslerinde bulunmuşlardı ki buna "Unification" adı verilmişti. Ancak bu "unifikasyon"da bir nevi birleşme nişanesi sezen Sovyet (Moskof) Hükümeti bu Türk kavimlerine, Latin esasında kurulan alfabeleri

¹⁴ Kenan Acar, "Bakû Türkoloji Kurultayı ve Bekir Sıtkı Çobanzade", 1926, Bakû Türkoloji Kongresinin 70.Yıldönümü Toplantısı (19-30 Kasım 1996), Ankara, 1999, s.93-94.

¹⁵ Kurultay görüşmeleri hakkında geniş bilgi için bak. Buludxan Xalilov, *Türkologiyann İntibah Dövrü*, s.86-98.

¹⁶ Şimşir, *Türk Yazı Devrimi*, s.145-150; Acar, "Bakû Türkoloji Kurultayı ve Bekir Sıtkı Çobanzade", s.93-94.

¹⁷ Şimşir, *Türk Yazı Devrimi*, s.349.

¹⁸ Ahmet Tacemen, *Rus Egemenliğindeki Türklerin Alfabelerinin Değiştirilmeleri(1769-1940)*, Kayseri, 1994, s.52.

bırakıp, Rus alfabesi temeline kurulan yeni alfabeler kabul ettirmeye karar verdi”¹⁹.

Paul Henze de, Rus makamlarının bu politika değişikliğine şu yorumu getirmiştir:

“Birleşmiş Türk alfabesinin manası, Sovyetler Birliği’nde Türkçe konuşanlar arasında dil birliğini en iyi şekilde temin etmek, aralarındaki münasebeti kolaylaştırmak ve birlik yaratmak gayesini içinde topluyordu. Sovyetler Birliği’ndeki Türkler arasında yakın akrabalık duygusu kuvvetle baki idi. Birleşmiş Türk Latin Alfabesi, Türkler arasındaki his birliğinin kuvvetli bir delili idi. O zamanlar Komünistler, Türklerin müşterek bir başa sahip olmalarına müsaade ediyorlardı. Fakat sonradan bu küçük temayül de çok görüldü ve ortadan kaldırıldı. Stalin Komünist Partisi üzerindeki hakimiyetini sağlamlaştırınca 1930’da Sovyetler Birliği’nin Rus olmayan milletlerinin kültürel hürriyeti gittikçe daraldı”²⁰.

Bu yorumlardan da anlaşılacağı üzere, başlangıçta Latin alfabesinin Türk Cumhuriyetlerinde kullanılmasına destek veren Sovyet yönetimi artık politika değiştirmişti. Türk dili üzerinde Latin alfabesiyle birçok kıymetli eserlerin yazılması ve Türkçe’de yeni harflerin sayesinde görülen bu ilerlemenin ortak Türkçe istikametinde olması özellikle Pan-slavist çevreleri korkutmuştu. Mevcut durum Sovyet Merkezi yönetimi tarafından da kendi hedefleri aleyhine gerçekleşen bir gelişme olarak görülmüş ve bütün Türk halkları arasında “Birleştirilmiş Yeni Türk Alfabesi”ne geçişin tamamlandığı ve yeni bir kültürel gelişme döneminin başladığı bir sırada, Rus Kiril alfabesine geçiş yönünde politikalar izlenmeye başlanmıştır.

Bu durum Latin alfabesine geçişi destekleyen ve bu yolda çalışan Türklerle, yine Türklerin Latin alfabesine geçmesi için faaliyet gösteren Rusların amaç ve hedeflerinin birbirinden ne kadar ayrı olduğunun da bir göstergesiydi. Alfabe değişikliğinin, Rusların tasarladıklarının aksine Türkler arasında ayrılığa değil, bir hissi birliğe götürdüğünün sezilmesi, belki de baştan beri amaçladıkları Rus Kiril alfabesine geçişi daha da hızlandırmıştır.

Sovyet yönetimi ilk olarak, 15 Ağustos 1930 tarihinde “Yeni Türk Alfabe Komitesi”nin isminden “Türk” adını sildi ve bu kurumun adını “Yeni Alfabe Komitesi” yaptı. Bu ad, resmi yazışmalarda “Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği Merkez İcra Komitesinin Milliyetler Şurası Prezidyumuna Bağlı Yeni

¹⁹ Abdullah Battal Taymas, *Kazan Türkleri*, Ankara, 1966, s.207.

²⁰ Paul Henze, “İç Asya’da Siyaset ve Yazı”, *Belgelerle Türk Tarihi Dergisi*, Sayı:9-10, (Kasım-Aralık 1985), s.81-83.

Alfabe Komitesi” olarak geçmeye başladı. Ayrıca Yeni Alfabe Komitesi’nin Bakû’da bulunan Merkez Komitesi’ni de Moskova’ya taşımışlardır ki, artık alfabe değişikliği konusunda Moskova dönemi başlamış oluyordu²¹.

“SSCB Merkezi İcra Komitesi’nin, Milliyetler Şurası Prezidyumuna Bağlı Tüm Birliğin Yeni Alfabe Merkez Komitesi”, 15-19 Şubat 1933 tarihlerinde Moskova’da Birinci Özel Kongresi’ni yaptı. Kongrede ana konu olarak A. A. Palmbah’ın “Milli Orfografyaları Hazırlama İlkeleri” raporu dinlendi. Kongrede “Tüm Sovyetler Halkları İçin Tek Alfabe, Tek İmla” şiarı hususuna bir giriş yapıldı. Kongrede tüm Sovyetler Birliği halklarının kullanabilecekleri “tek alfabeden” ve “tek imladan” bahsedilmesi, Rus alfabetini ve Rus imlasını işaret ediyordu. Zaten bazı delegelerin yaptıkları konuşmalar da doğrudan doğruya Rus alfabetini ve Rus imlasını Türkçe için en münasip alternatif olarak gösteriyorlardı. Kongredeki konuşmalardan, Sovyet rejiminin, Latin alfabetini tatmin edici bulmadığı ve bu amaçla yapılan çalışmalardan rahatsızlık duyduğu açıkça anlaşılıyordu. Türkler ise Arap alfabetinden vazgeçme girişimlerinin yollarının, Rus alfabetine götürmeyeceğine inanmak istiyorlardı ki, kongrede yapılan konuşmalarda bu ortaya çıkıyordu²².

Aynı günlerde Türk aydınları arasında da bu konuda şüpheler uyanmaya başlamıştı. Örneğin Tamurbek Devleştin, “Sovyet Tataristanı” adlı eserinde konuya şöyle değinmektedir:

“Tatar aydın çevrelerinde, Sovyet Rejiminin Ruslaştırma politikasında Lâtin harflerinin, Tatarlar için ancak bir ara basamak olduğu hususundaki mevcut şüpheleri, az zamanda reel şekilde almaya başlamış ve şimdi sıranın Tatarların yeni öğrendikleri Latin harfleri yerine, Rus harflerinin geçeceğini ifade etmeye başlamışlardı.”²³

Gerçekten de 1933 Ekim’in de Tataristan kolhozcularının toplantısında SBKP Tataristan Eyalet Komitesi Birinci Sekreteri Razumov, yaptığı konuşmada; Tatar ve Rus alfabelerinde aynı şekilde yazılan Lâtin alfabetinin 16 harfinin, Rus dilinde Tatarca’dakinden başka türlü telaffuz edildiğini, bundan dolayı çocuklar Rus metinlerini okurken onları güya karıştırdıklarını, bunun da öğretimi güçleştirdiğini söyleyerek, Latin harflerini eleştirmiş ve bu şekilde halkta, Rus harflerine geçişte haklı gerekçeler olduğu kanısını uyandırmaya çalışmıştı²⁴.

²¹ Tacemen, *Rus Egemenliği*, s.57.

²² Tacemen, *Rus Egemenliği*, s.63.

²³ Devleştin, *Sovyet Tataristanı*, s.507.

²⁴ Devleştin, *Sovyet Tataristanı*, s.507-508.

Bundan sonra Sovyet basınında Latin alfabesinin yetersizliğini eleştiren yazılar da çıkmaya başladı²⁵. Basında; yeni alfabeyle eleştiriler ve Latin alfabesinden Rus alfabesine doğru gidişin gerekçeleri şöyle sıralanıyordu:

“Latin harfleri milli matbaalarda birtakım teknik zorluklar doğurduğu gibi, Rus milleti ile Türk halkları arasındaki rabıtayı da bozmaktadır. Kızıl (Rus) harfleri sayesinde gençler, milli okullardan Rus okullarına daha kolay geçebilirler. Latince harfler, Lenin ve Stalin’in “Büyük” eserlerini okumayı zorlaştırdığından geniş halk kitlelerini bu eserlerden faydalanmadan mahrum bırakıyor²⁶. Sovyetler Birliği halkları, ileri Rus kültür ve ilmini öğrenmeye can atıyor. Sovyetler Birliği dilleri, gerek Rus dilinden, gerek Rus dili vasıtası ile alınmış bulunan ve benimsenen mühim sayıda kelime ile zenginleşmektedir. İşte durum böyle iken iki muhtelif alfabe esasından faydalanmaktansa ana dili ve Rusça olmak üzere her iki dil için tek alfabe esası kabul etmek çok daha makul bir harekettir.”²⁷

Sovyet Hükümeti’nin Merkezi İcra Komitesi, 1935 yılında Yeni Alfabe Komitesi’nin Merkezi Komitesi’ni çağırarak faaliyetlerini inceledi. Bu inceleme sonucunda, Rus alfabesinden faydalanan halkların yazılarının dahi, Latin alfabesiyle değiştirilmesinden duyduğu memnuniyetsizliği dile getirdi ve bunun sorumlusu olarak da Yeni Alfabe Komitesi’ni gördüğünü bildirdi²⁸.

Türkler arasında Latin alfabesini bırakıp Rus alfabesine geçiş devri fiilen 1935 yılından sonra “Kuzey Hanlıkları”ndan dedikleri, adca çok, sayıca nüfus bakımından az olan 15 halkın hazırlanan törenlerle Latin alfabesi bırakılarak, Rus alfabesine geçirilmeleriyle başlatıldı²⁹.

Hızlı bir şekilde cereyan eden gelişmeler gösteriyordu ki, Ruslar Kiril alfabesine geçişte bir hazırlık devresi düşünmüyorlardı. Buradaki asıl amaç birbirine yakın halkların alfabelerini azami olarak birbirinden farklılaştırmaktı ve bu geçiş Ruslaştırma politikası eşliğinde yapılmaktaydı. Paul Henze, o günkü atmosferi şöyle tasvir etmektedir:

“Ruslar, Sovyetler Birliği’ndeki Türklerin alfabesini 1939-1940 yıllarında ikinci defa değiştirdiler, fakat bu hazırlık 1937-1938 yıllarında başlamıştı. Latinleştirme kampanyasını canlandıran ve ilgi çekici yapan, fonetik ve kelime üzerindeki nispeten serbest münazara ve münakaşalar, Rus alfabesinin tatbiki

²⁵ Tacemen, *Rus Egemenliği*, s.65.

²⁶ V. Musabey, “İdil-Ural Türkleri dil ve Yazılarının Sovyetleştirilmesi ve Ruslaştırılması”, Dergi, 5.Yıl, No:5, Münih, 1959, s.58.

²⁷ Musabey, “İdil-Ural Türkleri”, s.59.

²⁸ Tacemen, *Rus Egemenliği*, s.51.

²⁹ Tacemen, *Rus Egemenliği*, s.72.

sırasında artık mevcut değildi. Hava çok sıkıcı idi. Yerli liderlerinden mahrum kalan Rus olmayan milletler ürkmüşlerdi. Onlar şimdi Ruslaştırmaya boyun eğmek mecburiyeti karşısında bulunuyorlardı"³⁰.

Türk aydınları ise gelişmelerin, Latin alfabetine karşı bir tehdit ve Rus alfabetine doğru gidişin göstergeleri olduğunu hissediyor, fakat Latin alfabetini Türk diline daha elverişli hale getirerek bunun önünü almak istiyorlardı³¹.

Fakat SSCB Merkez İcra Komitesi, daha 16 Haziran 1935 tarihinde, Latin alfabetini kullanan halkların dillerinin, imlalarının ve yazılarının, zamanın gereksinimlerinden geri kaldıklarını ve sosyalist ilerlemeye ayak uyduramadıkları gerekçesiyle "Alfabe Komitesi"nden "dilde, imlada, yazıda, sosyalizm kuruculuğuna yakışır yenilikler" getirmesini istemişti. Ağustos 1935'te de bu iş için yeniden oluşturulan Alfabe Komitesi'nin hedeflerini gerçekleştirebilmesi için Cumhuriyetlerde mevcut olan kırka yakın yerel alfabe komitesini de merkeze bağladı. Ayrıca Sovyetler Birliği'nin bütün cumhuriyetlerinde yazı, imla ve fikir işi olan tüm kurum ve kuruluşlarının da Alfabe Komitesi'ne yardımı sağlandı³².

Bu geniş çaplı faaliyetler sonucunda Sovyetler Birliği'nde Kiril alfabetine geçirilme işi daha da hızlandı. Dağıstan Komünist Partisi'nin 3 Kasım 1937 tarihli eyalet toplantısında, Latin alfabetini bırakıp, Rus alfabetine geçmenin siyasi ve kültürel kalkınmalarında, Sosyalist kültürü benimsemelerinde, yardımcı olacağı bildirilerek, Dağıstanlılara Latin alfabetini bıraktırıp Rus alfabetine geçirdiler³³.

1938 yılında Kumuklar, Kırım Tatarları, Nogaylar, Kırgızlar, Rus alfabetine geçirildiler. 7 Nisan 1939 tarihinde Sovyet Komünist Partisi Tataristan Eyalet Komitesi Bürosu, Tatar yazısının Latin harflerinden Rus harflerine geçişi hakkında karar aldı. 5 Mayıs 1939'da da Tataristan Cumhuriyet Yüksek Şura Başkanlık Divanı'nda bu husus karara bağlandı³⁴. Stalin siyasetinin yaydığı korkudan ve daha önceki Latin alfabetine karşı çıkanların akıbeti bilindiğinden bu yeni uygulamaya yüksek sesle hiçbir itiraz olmamıştı. Yeni alfabenin Tatar

³⁰ Henze, "İç Asya'da Siyaset ve Yazı", s.83.

³¹ Musabey, "İdil-Ural Türkleri", s.57. A.Tacemen, a.g.e., s.74.

³² Tacemen, *Rus Egemenliği*, s.68.

³³ Tacemen, *Rus Egemenliği*, s.76.

³⁴ Devleştin, *Sovyet Tataristanı*, s.509.

dili özelliklerine uygun düşmediğini söyleyen herkese “milliyetçi” damgası vurulmaya başlanmıştı³⁵.

1938 yılında Kiril harflerine dayalı Karaçay-Malkar Türkçesi alfabesinin kabul edilmesiyle birlikte Karaçay-Malkar Türklerinde, Latin alfabesiyle, matbuatına da son verilmiştir.³⁶ Türkmenistan ve Özbekistan’da ise 1940 yılında Kiril alfabesi kabul edildi.

Azerbaycan’da ise, 1937 yılında Bakû’de toplanan “Orfografiya ve Termonologiya Konferansı”nda Ruslaştırma ve Sovyetleştirilmenin ciddi adımlarının atıldığı görülmektedir. Bu konferansta şu kararlar alınmıştır:

1- Uluslar arası terimler aslında olduğu gibi değil, yalnız Ruslarda olduğu şekilde kullanılmalıdır.

2- Rusçadan terimleri tercüme etmeden aynen almak gerekir.

3- Başka Türk dillerinden(Türk lehçeleri göz önünde tutuluyor.) kelimeler alınmamalıdır.

4- Arapçadan, Farsçadan ve Osmanlıcadan alınan kelimeler aynı anlamı veren Rusça kelimelerle değiştirilmelidir.

Artık Merkezi yönetimin tavrı tamamen değişmişti. 14 Mart 1937’de toplanan Azerbaycan 9. Sovyet Kurultayı’ndan sonra hiçbir yerde devlet dili olarak Türk dil kavramı kullanılmamıştır. Bundan sonra milliyet için “Azerbaycanlı”, devlet dili için ise “Azerbaycan dili” terimlerinin kullanılması uygun görülmüştür³⁷.

1939 yılı başlarında Latin harflerinin Kiril harfleriyle değiştirilmesi meselesi ele alınmaya başlandı. 8 Mayıs 1939 tarihinde SSCB Bilimler Akademisi Azerbaycan Şubesinin ve Azerbaycan Yazarlar Sendikası’nın teşebbüsü ile yapılan aydınlar toplantısında, Kiril alfabesine geçme sorunu gündeme getirildi³⁸. Bu hususta çalışmalar yapacak bir alfabe komitesi teşkil edildi ve komiteye, Kiril alfabesi esasında yeni bir alfabe oluşturma görevi verildi. Alfabe komitesi, Mayıs 1939’da Rus alfabesine dayalı alfabe hazırlandı.

³⁵Erdal Şahin, “Stalin Dönemi Siyasetinin Kazan Tatar Türkleri Kültürüne Etkileri”, Stalin ve Türk Dünyası, Edt.: Emine Gürsoy-Naskali, Liarsan Şahin, Kaknüs yayınları, İstanbul, 2007, s.233-244.

³⁶Adilhan Adiloğlu, “Karaçay-Malkar Türkçesi Yazı Dilinin Teşekkülü”, Başlangıcından Günümüze Kadar Türkiye Dışındaki Türk Edebiyatları Antolojisi 22,Karaçay-Malkar Edebiyatı, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 2000, s.224.

³⁷Alaattin Mehmedoğlu, “Bağımsız Azerbaycan ve Devlet Dili Terimi Üzerine”, Yeni Türkiye, Sayı:43, (Ocak-Şubat 2002), s.376.

³⁸Abdullayev, *Türk Dilleri*, s.106-107.

32 harf ve bir işaretten oluşan Azerbaycan'ın bu Rus esaslı yeni alfabesi ilan edildikten sonra, ciddi bir müzakere yapılmadan³⁹ Azerbaycan SSCB Merkez İcra Komitesi Başkanlık Heyeti'nin ve Halk Komiserleri Şurasının 11 Temmuz 1939 tarihli kararıyla Rus Kiril alfabesine geçildi. Bütün idare ve kuruluşlar 1 Ocak 1940 tarihinden, okullar ise Eylül ayından itibaren yeni alfabeğe geçtiler⁴⁰.

Azerbaycan'da da diğer Türk Cumhuriyetlerinde olduğu gibi, Latin alfabesine geçiş sürecinde yaşanan bir hazırlık devresi kiril alfabesine geçerken yaşanmamış, bu hususta konferanslar, kurultaylar tertip edilmemiş ve basında bu değişiklik tartışılmamış, hatta aleyhte yazı bile pek olmamıştır. Yalnızca bu yoldan dönüş olmayacağını anlayan bazıları, hiç olmazsa, dilin fonetik terkip ve hususiyetlerine uygun olarak bazı değişikliklerle Kiril alfabesinin kabul edilmesini istemişlerdir⁴¹.

Azerbaycan'da 1940 yılında Rus alfabesi esasında yeni alfabenin kabul edilmesi esnasında Milli okullarda Rus dilinde eğitim programları ve ders kitaplarının yazılması, terim sözlükleri ve iki dilli Rus-Azerbaycan sözlüklerinin hazırlanması, Rus olmayan okullar için Rus dili öğretmenleri hazırlayan yüksek okulların açılması gibi atılan ilk adımlar, diğer Türk toplulukları için birer örnek teşkil etti⁴² ve hızlı bir şekilde uygulamaya geçildi.

Kabul ettirilen bu alfabe, Türkler için düşünülmüş tek bir alfabeden oluşmuyordu. Aksine her Türk halkı için birbirinden farklı Rus Kiril alfabeleri tertip edilmişti. Aynı zamanda müşterek edebi dil yerine mahalli şiveler seçilmişti. Bunun da amacı Türk boyları arasında ayrılık oluşturularak, birbirlerinin yazısını okuyamamalarını, birbirlerinden uzaklaşmalarını sağlamaktı.

Yani 20 yıllık bir aradan sonra, bu konuda Çarlık Rusyası'nın uyguladığı politikalara geri dönmüştür. Her ne kadar Sovyetler Birliği başlangıçta çok millî, çok dilli ve çok dinli bir görünüm sergileyip bu farklılıklara karşı "saygılı" bir izlenim uyandırmış ve hatta bu konulara ilişkin bazı düzenlemeler yapmışsa da bu durum çok uzun sürmemiştir. Merkezi Hükümet, birlik bünyesinde topladığı çok fazla etnik grup ve dinî cemaatlerin tepkisini almamak için gerçek niyetlerini bir süre için gizlemişlerse de, gerekli önlemleri aldıktan sonra uzun vadede birlik içinde söz konusu farklılıkları ortadan kaldırarak "Tek

³⁹ *Azerbaycan Edebi Dili Tarihi(Sovyet Devri)*, III, Redaktör: R. C. Meherremova, Bakû, 1982, s.16.

⁴⁰ Abdullayev, *Türk Dilleri*, s.106.

⁴¹ *Azerbaycan Edebi Dili Tarihi*, s.15; E. E. Recebov, *Dilcilik Tarihi*, Maarif Neşriyatı, Bakû, 1988, s.519.

⁴² Gönül Aliyeva, *SSCB Döneminde Azerbaycan'da Dil Planlaması*, Ankara, 2005 (basılmamış doktora tezi)

Tip Sovyet” insanı modelini oluşturmayı amaçladıklarını dile getirmişlerdir. Bu modelin öngördüğü insanın dilinin “Rusça”, dininin “ateizm”, milliyetinin ise “Sovyet” olması devletin resmî politikası olarak ilan edilmiştir⁴³.

Bu politika ile birlikte, Türklerin Latin alfabesine geçişlerini destekleyen ve bu yönde çaba gösteren Türk aydınları için de trajedik bir dönem başladı.

Türklerin Latin alfabesine geçişlerinde, Rusların planlı programlı bir şekilde desteği olsa da, bu alfabeğe geçiş için çalışan Türk aydınlarının büyük çoğunluğu Ruslardan çok farklı amaçlarla bu yola çıkmış ve çaba göstermişti. Bu kişiler Rus emellerine hizmet edecek insanlar değildi ve amaçları; Türk halklarının dilde ve alfabede birliğini sağlayarak, genel bir gelişmenin temin edilmesiydi. Bu amaç doğrultusunda çalışan, I. Bakû Türkoloji Kurultayı’na katılarak, görüşlerini açık bir şekilde ifade eden Türk aydınlarından birçoğu SSCB Merkezi Yönetiminin hedefi haline geldiler⁴⁴.

Bu Türk aydınlarından birisi Bekir Sıtkı Çobanzade’dir. Bakû Türkoloji Kurultayı’nın faal delegelerinden biri olan ve Türk halklarının ortak bir dil ve ortak alfabe hareketinde aktif rol alan Çobanzade, kurultayda koyu bir Arap alfabesi taraftarı olan Kırım delegesi Hasan Sabri Ayvazov’u bile bu konuda ikna edebilmişti. Tek bir milli alfabe ve tek bir milli Türk dilini amaç edinen Çobanzade, 1937 yılında Türkçülük iddiasıyla tutuklanarak Sibirya’ya sürgüne gönderildi, 1939 yılında da Azerbaycan’da işkenceyle öldürüldü⁴⁵.

Yine aynı akibete uğrayanlardan biri de Azerbaycan’da Latin alfabesine geçilmesi hususunda çalışan ilk ilim adamlarından olan Birleşik Türk Alfabesi (Latin) ile basılan ilk eser “*Yeni Eliba Yollarında Eski Hatıra ve Duygularım*”ın yazarı ve gerçek bir Türk Milliyetçisi olarak adlandırılan Halid Seid Hocayev’dir. Seyid Hocayev de Pantürkist faaliyetlerde bulunduğu ve anti-Sovyet düşüncelere sahip olduğu ve bu yönde faaliyetlerde bulunduğu gerekçesiyle 12 Ekim 1937’de SSCB Yüksek Mahkemesi Harbi Heyeti’nin Gezici Kurulu’nun aldığı karar sonucunda, 13 Ekim 1937’de, Bakû’de kurşuna dizilerek idam edildi⁴⁶.

⁴³ Mehmet Yüce, “*Kırgız Türklerinin Ulusal Kimlik Politikası*”, Akademik Bakış, Sayı: 9, İktisat ve Girişimcilik Üniversitesi Türk Dünyası Fakülteleri, Celalabat-Kırgızistan, s. 156.

⁴⁴ Paul Henze, bu hususta şunları kaydetmektedir: “1920-1930 yıllarında Sovyet rejiminde dikkatle yetiştirilmiş olan birçok Orta Asyalı şairler, tiyatro yazarları, gazeteciler ve diğer münevverler büyük katliam esnasında yok edilmişlerdir. Eserleri de ortadan kaldırıldı ve okunması yasak edildi.” (Henze, “*İç Asya’da Siyaset ve Yazı*”, s.84.)

⁴⁵ Acar, “*Bakû Türkoloji Kurultayı ve Bekir Sıtkı Çobanzade*”, s.91-92.

⁴⁶ Mustafa Toker, “*Türkistan’ın Latin Alfabesine Geçmesi ve Halid S.Hocayev*”, 1926 Bakû Türkoloji Kongresinin 70.Yıldönümü Toplantısı, (29-30 Kasım 1996), Ankara, 1999, s.80-83.

Bakû Türkoloji Kurultayı'nda Arap alfabesinin zorluklarından söz ederek, Türklerin Latin alfabesi esaslı ortak alfabeğe geçmesini savunan Kırgızların dil alanında ilk profesörlerinden Türkolog Kasım Tınıstanov da ilk olarak 1935'te Komünist Parti sıralarından uzaklaştırıldı ve 1937'de tutuklandı. Kasım Tınıstanov, 5 Kasım 1938'de SSCB Yüksek Mahkemesi Savaş Kurulu tarafından verilen karar ile kurşuna dizilmek suretiyle idam edildi⁴⁷.

Bakû Türkoloji Kurultayı'na katılarak burada önemli çalışmalar yapan ve daha sonra Ruslar tarafından mesnetsiz iddialarla yargılanıp idam edilenler arasında, Veli Hulufu, Zeynallı, Eziz Kubaydulın gibi isimlerde bulunmaktadır⁴⁸.

Kiril alfabesine geçiş döneminde yalnızca Türkler değil, Rus Türkologlarından da Türkler için ortak bir alfabe kabul edilmesi fikrini savunduklarından dolayı takibata uğrayanlar olmuştur. Örneğin, tanınmış Rus Türkolog Aleksandr Samoyloviç, Bakû Kurultayı'nda Türkler için; Latin esasından alınmış ortak bir alfabe kabul edilmesini savunmuştu. 1936'da bu görüşlerinden dolayı suçlanarak Stalin tarafından Sibiry'a sürülmüştür⁴⁹. Bu da Sovyetlerin alfabe reformlarındaki amaçlarını göstermek bakımından önemlidir.

Sovyet Rusya yöneticilerinin özellikle de Stalin'in bu karşı reform hareketi sonucunda SSCB' de yirmi yıl içinde 21 dil alfabeği iki defa, 13 dil ise üç defa değiştirdi. Yedi dil ise yazılı halini yitirdi⁵⁰. 1940 yılında artık her Türk lehçesi için birbirinden farklı Kiril alfabesinin uygulama alanına konulması tamamlandı ve Latin alfabesi ile yazılan kitaplar toplanarak imha edildi. Türk lehçelerine girmiş olan İslami kelimeler ile Türkiye lehçesinden geçen terimler atılarak yerlerine Rusça terimler yerleştirilmesine karar verildi. Özellikle siyasi, iktisadi, ilmi ve teknik terimlerin Rusça olması mecburiyeti getirildi. Ayrıca Türk lehçelerinin birbirinden kelime almaları yasaklandı⁵¹. Zaten gerek Sovyet kongrelerinde alınan kararlardan, gerekse bu yönde yapılan çalışmalardan, Rusların alfabeden daha çok ağırlığı, Türk dilini özünden uzaklaştırmaya ve

⁴⁷ Buludhan Helilov, *Birinci Beynelhalk Türkoloji Kurultayı*, Bakû, 1999, s.46-47.

⁴⁸ Ömer Faruk Demirel, "I.Türkoloji Kongresi ve Theodor Menzel", 1926 Bakû Türkoloji Kongresinin 70.Yıldönümü Toplantısı, (29-30 Kasım 1996), Ankara, 1999, s.29.

⁴⁹ Hasan Eren, "Dilde Birlik Yazıda Birlik", Dil ve Alfabe Üzerine Görüşler, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Yayınları, Ankara, 1991, s.5.

⁵⁰ Ainur Nogayeva, "Orta Asya'da Alfabe Tartışması", <http://www.tusam.net/makaleler.asp?id=9568&sayfa=24>

⁵¹ Mehmet Saray, *Dil ve Kültür Birliği*, İstanbul, 1992, s.179; Ahmet Gündüz, "1917 Bolşevik İhtilalinin Türk Dünyasındaki Yansımaları", Gazi Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi, VI/1, (2005), s.1-12.

parçalamaya verdiği anlaşılmaktadır. Özellikle Türkiye'nin Latin harflerini kabulünden sonra, Rusya egemenliğindeki Türklerin Türkiye ile arasında olması muhtemel kültür alışverişini önlemek, Türk dilinin bir şekilde unutturularak Türkler arasındaki bağın zayıflatılması, Türk diline ait kelime ve terimlerin ortadan kaldırılması en önemli hedef haline gelmiştir.

Rusların planlarının aksine, Türklerin Latin alfabesini, Türk dilinin zenginleştirilmesi, eski, sade ve öz Türkçe kelimelerin kullanılması yolunda işletmeleri, Türk halklarının her kesiminde okuma yazmayı kolaylaştırması ve özellikle gençler tarafından çok kısa zamanda benimsenmesi sebebiyle Merkezi Hükümet, hemen Rus alfabesini gündeme getirmişler ve Türk dilinin de her cumhuriyette farklı bir dilmiş gibi kabul ettirilmesi yoluna gitmişlerdir. Böylece, 1920' li yıllardan 1930' lu yılların sonuna kadar, bilimsel çalışmalarla, çok büyük maddi, manevi emek ve özveriyle oluşturulan, Türk halklarının sosyal, kültürel gelişmesi ve birlikteliği yolunda atılmış bu büyük adım, Ruslar tarafından korku, baskı ve tamamen antidemokratik bir yaklaşımla ortadan kaldırılmıştır.

“Birleştirilmiş Yeni Türk Alfabesi” hareketi; özellikle 1928 yılında Türkiye'nin de Latin esaslı alfabeyi kabul etmesi ile bütün Türkler arasında alfabe birliğini sağlamakta ve sonuçta dil birliğine giden yolu açmaktaydı ki, Sovyet Rusya bunu kendi geleceği için bir tehdit olarak algıladı. Sovyet Rusya yönetimi, sadece bu yeni alfabeyi ortadan kaldırıp, yerine “Kiril” alfabesini kabul ettirmekle kalmadı, kendi egemenliği altında yaşayan Türklerin ortak Latin alfabesine geçişi konusunda çalışan, bu yönde büyük emek veren bilim adamlarını sürgün, idam vs. ile ortadan kaldırarak, Türkler arasındaki bu önemli olayın bütün izlerini silmek istedi.

KAYNAKÇA

- ABDULLAYEV, Elövset Zakiroğlu, *Türk Dillerinin Tarihsel Gelişme Sorunları*, Ankara, 1996.
- ACAR, Kenan, "Bakû Türkoloji Kurultayı ve Bekir Sıtkı Çobanzade", 1926, Bakû Türkoloji Kongresinin 70.Yıldönümü Toplantısı (19-30 Kasım 1996), Ankara, 1999, s.93-94.
- ADİLOĞLU, Adilhan, "Karaçay-Malkar Türkçesi Yazı Dilinin Teşekkülü", Başlangıcından Günümüze Kadar Türkiye Dışındaki Türk Edebiyatları Antolojisi 22, Karaçay-Malkar Edebiyatı, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 2000, s.224.
- ALİYEVA, Gönül, *SSCB Döneminde Azerbaycan'da Dil Planlaması*, Ankara, 2005 (Basılmamış doktora tezi).
- ARAT, Reşid Rahmeti, "Türk Lehçe ve Şiveleri", Türk Dünyası El Kitabı, Dil-Kültür-Sanat, C.I, Ankara, 1992, s.60.
- ASLAN, Betül, *Azerbaycan'da Latin Alfabesine Geçiş Sürecinde Yeni Yol Gazetesi*, Erzurum, 2004.
- Azerbaycan Edebi Dili Tarihi(Sovyet Devri)*, III, Redaktör: R. C. Meherremova, Bakû, 1982.
- CAFEROĞLU, Ahmet, *Türk Dili Tarihi*, II, İstanbul, 1970;
- CİHANGİROV, Muradhan, *Azerbaycan Milli Edebi Dilinin Teşekkülü*, Birinci Hisse, Elm Neşriyatı, Bakû, 1978.
- DEMİREL, Ömer Faruk, "I.Türkoloji Kongresi ve Theodor Menzel", 1926 Bakû Türkoloji Kongresinin 70.Yıldönümü Toplantısı, (29-30 Kasım 1996), Ankara, 1999, s.28-29.
- DİLAÇAR, A., *Türk Diline Genel Bir Bakış*, Ankara, 1964.
- ERCİLASUN, Ahmet Bican, *Bugünkü Türk Alfabeleri*, Ankara, 1977.
- EREN, Hasan, "Dilde Birlik Yazıda Birlik", Dil ve Alfabe Üzerine Görüşler, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Yayınları, Ankara, 1991, s.5.
- ERGİN, Muharrem, "Türklerde Yazı ve Alfabeler", Türk Dünyası El Kitabı, C.II, Ankara, 1992, s.259-290.

- ERTEM, Rekin, *Elifbe'den Alfabe'ye Türkiye'de Harf ve Yazı Meselesi*, İstanbul, 1991.
- GÜNDÜZ, Ahmet, "1917 Bolşevik İhtilalinin Türk Dünyasındaki Yansımaları", Gazi Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi, VI/1, (2005), s.1-12.
- HASANLI, Cemil, "Birinci Türkoloji Kurultayına Kısa Tarihi Bakış", 1926 Bakû Türkoloji Kongresinin 70. Yıldönümü Toplantısı(29-30 Kasım 199), Ankara, 1999.
- HELİLOV, Buludhan, *Birinci Beynelhalk Türkoloji Kurultayı*, Bakû, 1999.
- _____, *Türkologiyanın İntibah Dövrü*, Bakû, 2001
- HENZE, Paul "İç Asya'da Siyaset ve Yazı", Belgelerle Türk Tarihi Dergisi, Sayı:9-10, (Kasım-Aralık 1985), s.81-83.
- İSAYEV, Nazım, "Azerbaycan Demokratik Respublikası Devrinde Elifba İslahatı Meselesi", Azerbaycan Tarihi Problemleri Üzre Maruzalar Mecmuası, Bakû,1992, s.287-289.
- MEHMEDOĞLU, Alaattin, "Bağımsız Azerbaycan ve Devlet Dili Terimi Üzerine", Yeni Türkiye, Sayı:43, (Ocak-Şubat 2002), s.376.
- MUSABEY, V., "İdil-Ural Türkleri dil ve Yazılarının Sovyetleştirilmesi ve Ruslaştırılması", Dergi, 5.Yıl, No:5, Münih, 1959, s.58.
- NESİPZADE, Nesip, "Bakû Türkoloji Kurultay'ının Yeri", 1926 Bakû Türkoloji Kongresinin 70. Yıldönümü Toplantısı(29-30 Kasım 1996), Ankara, 1999, s.99.
- Nogayeva, Ainur, "Orta Asya'da Alfabe Tartışması", <http://www.tusam.net/makaleler.asp?id=9568&sayfa=24>
- RECEBOV, E. E., *Dilcilik Tarihi*, Maarif Neşriyatı, Bakû, 1988.
- SARAY, Mehmet, *Dil ve Kültür Birliği*, İstanbul, 1992.
- ŞAHİN, Erdal, "Stalin Dönemi Siyasetinin Kazan Tatar Türkleri Kültürüne Etkileri", Stalin ve Türk Dünyası, Edt.: Emine Gürsoy-Naskali, Liairsan Şahin, Kaknüs yayınları, İstanbul, 2007, s.233-244.
- ŞİMSİR, Bilal N., *Azerbaycan'da Türk Alfabesi Tarihçe*, Ankara, 1991.
- _____, *Türk Yazı Devrimi*, Ankara, 1992.
- TACEMEN, Ahmet, *Rus Egemenliğindeki Türklerin Alfabelerinin Değiştirilmeleri(1769-1940)*, Kayseri, 1994.

~ 374 ~ B.ARSLAN: Sovyet Rusya Hakimiyetinde Yaşayan Türklerin Ortak "Birleştirilmiş Türk Alfabesi"nden "Rus Kiri" Alfabesine Geçirilmesi

- TANSEL, Fevziye Abdullah, "Arap Harflerinin Islahı ve Değiştirilmesi Hakkında İlk Teşebbüsler ve Neticeleri", Belleten, XVII, 1953, s.223-249.
- TAYMAS, Abdullah Battal, *Kazan Türkleri*, Ankara, 1966.
- TEMİR, Ahmet, "Dış Türklerde Dil ve Yazı", Türk Dünyası El Kitabı, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayını, Ankara, 1976, s.395.
- TEZCAN, Semih, "En Eski Türk Dili ve Yazımı" *Bilim Kültür ve Öğretim Dili Olarak Türkeç*, Ankara, 1978.
- TOKER, Mustafa, "Türkistan'ın Latin Alfabesine Geçmesi ve Halid S.Hocayev", 1926 Bakû Türkoloji Kongresinin 70.Yıldönümü Toplantısı, (29-30 Kasım 1996), Ankara, 1999, s.80-83.
- Yeni Yol*,(Bakû), 28 Okiyabır/Ekim 1922, No:6. 18 Noyabır/ Kasım 1922, No: 9. 16 Dekabır/Aralık 1922, No:13.
- YÜCE, Mehmet, "Kırgız Türklerinin Ulusal Kimlik Politikası", Akademik Bakış, Sayı: 9, İktisat ve Girişimcilik Üniversitesi Türk Dünyası Fakülteleri, Celalabat-Kırgızistan, s. 156.